

1070-1071 (1660 - 1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayese

Ömer Lâtîfi BARKAN

Buraya kadar bazı hususiyetlerini tetkik ve vaktiyle devlet dairelerine vazedilmiş olan şekilleriyle **tam** olarak neşrine gayret ettiğimiz **1079-1080 (1669-1670) malî yılı bütçe cedveli ve ekleri'nin** ihtiva ettikleri malûmatın zenginliği dolayısıyla, Türkiye maliye tarihinin çeşitli problemlerini aydınlatmağa hizmet edecekleri şüphesizdir.

Bu hizmetler arasında, 17. asrın ikinci yarısında bir Osmanlı bütçesinin **tam bir örneğini** oldukça tafsilâtlı bir şekilde ortaya koymuş olmanın değeri üzerinde bilhassa durmak icabeder. Bu suretle aslî (orijinal) şekliyle ve resmî bir vesika hüviyetiyle meydana çıkmış bulunan böyle bir bütçe örneğinin, devre âit olup ta bugüne kadar mütehassıslarınca malûm olan, fakat türlü noksanları dolayısıyla kontrol edilip emniyetle ve hakkiyle izah edilemeyen diğer bazı mahdut örneklerin de kıymet kazanmasına sebep olacağı anlaşılmaktadır.

Neşrettiğimiz bütçe cetveli ve eklerinin bu suretle yeni bir muhtevâ kazandırarak **dolayısıyla** kıymetlendirmiş olacak vesikalardan birisi, **Tarhoncu Ahmed Paşa lâyihası** [1] nâmiyle tanılan ve 1063 (1653) senelerine doğru Osmanlı İmparatorluğu merkezî devlet idaresinin gelir ve masraf hesaplarının bir bilânçosunu ihtiva eden noksan ve vuzuhsuz bir cedveldir.

Eyyubî Efendi'nin tertiplediği bir risaleden [2] veya Hezârfen Hüse-

[1] Mehmed Halife'nin «Tarih-i gılmanî» isimli eseri içinde Ahmed Refik tarafından nesredilmiştir. Tarih-i Osmanî Encümeni Memmuası ilâesi 1340, İstanbul. (sf. 30 - 34). Bk. Hammer, Devlet-i Osmaniye Tarihi, Ata tercümesi, cild 10 (sf. 208).

[2] Eyyubî Efendinin şahsî ve eseri hakkında bilgi edinemedik. İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde Türkçe yazmalar arasında, 374 numarada kayıtlı bir mecmua veya «Kanunnâme», bu risalenin fena bir kopyası olsa gerektir. Bu mecmuadaki *gelir* ve *gider* rakamlarının yekûnları hep aynı olduğu halde teferruâtta farklılıklar *Belin* neşriden ziyade Telhisî'l-beyân'a benzemektedir. Paris, Bibliothèque National, Supplément turc 884/68 numarada kayıtlı türkçe yazma da aynı şekilde bahis mevzuu Eyyubî Efendi Kanunnâmesine benzemektedir.

Yin Efendi'nin «Telhîsü'l-beyân fi Kavanîn-i 'Âli-i Osman» isimli eserinden [3] alınarak tetkik, tercüme ve neşredilmiş olan 1071 tarihli [4] diğer bir bütçe cedveli ise, **daha tam ve tafsilâtli bir vesika** teşkil etmektedir. Bu cedvelin, bilhassa burada yayınlamış bulunduğumuz 1079 - 1080 mâli yılı bütçesi ile karşılaştırılıp kontrol edildikten sonra daha fazla kıymet kazanacağı ve bize itimada şayan yeni bir bütçe örneği daha kazandırmış bulunacağı tahmin edilebilir.

Bu sebeple, burada, bahis mevzuu 1071 tarihli bütçe cedvelinin bütün fasıllarını 1079 - 1080 yılı bütçesinin şemalarına dökerek **her iki bütçeyi ayrıca bir arada ve mukayeseli bir şekilde neşretmeği** tecrübe ediyoruz.

Aşağıdaki mukayeseli cedvellerin «B» sütunları daima 1071 tarihli bütçe cedvelinin Telhîsü'l-beyân'ın Venedi knüşhasındaki (veya Eyyûbî Efendi risâlesinin Belin neşrindeki) rakamlarını, «A» sütunları ise, bizim yukarıda neşrettiğimiz 1079-1080 malî yılı bütçesinin rakamlarını göstermektedir.

Bu suretle, arada mevcut 9 sene kadar bir zaman fasılası içinde bu iki bütçenin muhtelif fasıllarındaki rakamlarda vukua gelen değişiklikler kolayca tâkip edilebileceği gibi, her iki bütçe cedveline âit izahatın karşılıklı olarak birbirini tamamlaması sayesinde de her iki cedveldeki fasıl ve maddelerin muhteviyatı daha iyi anlaşılmış olacaktır :

[3] Venedik nüshası, San Marco, No. 91, vrk. 24 - 32.

Paris nüshası, Bibliothèque National, Blochet Kataloğu, Ancien Fonds No. 40, (vrk. 35).

Belin bu bütçe cedvelini *Eyyubî Efendi Bütçesi* nâmı altında neşretmiştir. Essais sur l'histoire Economique de la Turquie, d'après les Ecrivains originaux, Journal Asiatique, serie VI, Tome III - V (1864 - 1865) veya ayrı bası: Paris 1865. Türkçeye Ziya (Karamürsel) tarafından «Türkiye İktisat Tarihi Hakkında Tetkikler» nâmı altında tercüme edilmiştir. İstanbul, 1931 (sf. 83 - 90).

[4] «Cümle memâlik-i mahrûsa-i Osmaniyyeden İyrâd ve masraf-ı senevî *yirmidörtbin yük* akçedir. Beşbin sekizyüz oniki yük yetmişbin sekizyüz yirmisekiz akçe Âsitânededen İyrâd ve masraf olub bâkiyesi sâir memâlikde *aklâm*'dadır ve bu madde her zaman takriben bukadardır, gâh ziyâde ve gâh eksik olur, çok tefâvüt etmez. Biz bu makaamda şevketlü ve mehâbetlu sultan Mehmed bin sultan İbrahim Han zamanında vâsıl olduğumuz İyrâd ve masrafı zikr ederiz :

İcmâl-i muhasebe-i asl-ı mâl-i seneviye-i Hazîne-i 'Âmire 'ammerellâhu te'âlâ ilâ yevmi'l-âhura der memâl.k-i mahrûsa-i vilâyet-i Rumeli ve Anadolu 'an mâl-i mukata'ât ve cizye-i gebrân ve ziyâde-i cizye-i evkaf-ı selâtin-i 'izâm ve vuzerâ-i zevi'l-ihtirâm vesâire ma'a 'âdet-i aġnâm ve celebkeşân ve hizâne-i saire-i etrâf-ı memâl k-i ma'mûre ve emvâl-i müteferrika-i sâire berây-i mevâcibât-ı 'asâkir-i İslâm ve teslîmât-ı ümerâ ve ihracât-ı sâire-i Hizâne-i 'Âmire-i mezbûre El-vâki' der sene-i 1071» (vrk. 23/b).

HER İKİ BÜTÇE CEDVELİNİN FASIL VE RAKAMLARININ TEFERRÜATLI BİR ŞEKİLDE MUKAYESESİ

BİRİNCİ KISIM

BÜTÇELERİN İYRÂD FASILLARI

Hezârfen'in Telhîs'ül-beyân'a dercetmiş olduğu 1071 yılı bütçesi, Belin'in kitabında **Eyyûbî Efendi bütçesi** (1071 - 1660/1661) nâmiyle neşrettiği bütçenin aynı olduğu için, teferruât rakamlarında tesadüf edilen bâzı farkları, muhtelif nüshaların birbirinden kopya edilirken, dikkatsizlik neticesi yapılan hatalar olarak izah etmek lâzımgelmektedir.

Gerçekten, Telhîs'ül-beyân'ın Paris nüshasına nazaran çok daha mükemmel olmasına rağmen, Venedik nüshasında bile (vrk. 24 - 28), bütçenin **vâridât** faslı rakamları ile Belin'in neşrettiği bütçe rakamları arasında teferruâtta kolayca izahı mümkün bâzı farklar tesbit ve icabeden tashihler yapılmıştır.

Belin neşri esas tutularak, 1071 yılı bütçesinin vâridât faslı rakamlarında yapılan değişiklikler şunlardır :

Cetvelimizde «4» numarada kayıtlı bulunan kalemin senelik geliri Telhîs'ül-beyân'da 17 820 537, «5» numaralı kalemin 66 224 920, «15» numaralı kalemin 113 097 064, «17» numaralı kalemin 100 000 akçe olarak gösterilmiş olmasına rağmen, aynı kalemler hasılâtının yine Telhîs'ül-beyân'da kese olarak gelirini veren rakamların (bir keseyi ifade eden 40 000 akçe ile darbedildiği takdirde) doğru nakledilmiş olmadıkları ve Belin'in neşrettiği cetveldeki rakamların daha sıhhatli buldukları anlaşılacak cetvelimizin «B» sütunu, Belin'in rakamlarına göre doldurulmuştur.

Cetvelimizin 8, 10, 14 ve 16 numaralı kalemlerinin varidât rakamlarındaki pek ufak farklılıkları da aynı suretle muâdilleri kese adedini belirten rakamlara göre hesaplamak suretiyle, Belin'in cetvelindeki rakamlara uydurmak kolay olmuştur.

Yalnız cetvelimizde «3» numarada kayıtlı bulunan kalemin Telhîs'ül-beyân'daki varidât rakamı olan 8 730 303 ile Belin'in cetvelindeki 14 829 533

rakamı arasındaki farkı, aynı usulle, yâni muâdili kese adedini bildiren rakama nazaran hesaplayıp kontrol etmek suretiyle diğer farklılıklar gibi bir hesap ve kopya hâtası olarak kabul ve izah etmek mümkün olamamıştır.

Bununla beraber, 1071 yılı bütçesinin (Telhîs'ül-beyân'ın Venedik nüshası ile Belin neşrinde aynı şekilde) 581 270 828 olarak tesbit edilmiş olan varidât yekûnunu aşmamak için, bu kalemin geliri olarak da Belin'in cedvelindeki rakam doğru olarak kabul ve hesaba böylece ithal edilmiş, Telhîs'ül-beyân'daki rakam ise müteriza içinde kayd ve işaret edilmiştir.

«13» numaralı kaleme âit varidât yekûnu için de, benzeri mülâhazalarla Belin'in rakamı doğru kabul edilmiştir.

	«A»	«B» ye nazaran «A» «B» daki fazlalık veya eksiklik	
1) Mal-i Mukata'ât ve cizye-i gebrân tâbi'i Kalem-i Mu- hasebe-i Evvel [1]	143 099 180	132 344 666	+10 754 514
2) Mal-i cizye-i gebrân tâbi'i Kalem-i Muhasebe-i cizye [2]	107 013 358	111 723 469	— 4 710 111
3) Mal-i Mukata'ât tâbi'i Ka- lem-i Muhasebe-i Haremey- n'îş-şerifeyn [3]	12 065 000	8 730 303 (14 829 533)	3 334 697
4) Mal-i Mukata'ât tâbi'i Ka- lem-i Mukata'a-i Haremey- n'îş-şerifeyn [4]	16 968 209	18 020 537	— 1 052 328
5) Tâbi'i Kaleme-i Mukata'a-i Me'adin [5]	66 359 920	66 224 920	+ 135 000

[1] Varidât kaynaklarının âit oldukları Kalemlerin Telhîs'ül-beyân'daki kayd edilmiş şekilleri ve sıraları aşağıya çıkarılmıştır :

*Hezârfen'deki
sıra numaraları*

«Kalem-i Muhasebe-i Evvele tâbi' olan irâd-ı seneviye»	(1)
[2] « » » Cizye-i Gebrân'a tâbi' » » »	(2)
[3] « » » Haremeyn'îş-şerifeyne tâbi irâd-ı seneviye»	(3)
[4] «Kalem-i Mukata'a-i Haremeyn'îş-şerifeyne tâbi' irâd-ı seneviye»	(4)
[5] « » » Ma'den ma' Cizye-i Boğdan ve Eflâk'a tâbi' olan irâd-ı seneviye	(7)

	«A»	«B» ye nazaran «A» «B» daki fazlalık veya eksiklik	
17) 'Avâid-i zevâid-i evkaf-ı Zağ- nus Paşa ^[17]	100 000	100 150	— 150
18) Rüsûm-i berevât ve Ahkâm-ı şikâyat tâbi'-i Divân-ı 'Âli ^[18]	400 000	— —	— —
19) Mâl-i tefâvüt ve hasenât ^[19]	7 000 000	7 000 000	— —
	612 528 960	610 338 188	
'An mâl-i mümteni'ül-hu- sûl ^[20]	20 000 000	20 000 000	
» » mümkin'ül-hu- sûl	592 528 960	581 270 828	+11 258 132

*Hezârfen'deki
sıra numaraları*

- [17] Telhîs'ül-beyân'da bu bölüm «Kalem-i Muhasebe-i Anado-
lu'ya tâbi' olan irâd-ı seneviye» diye geçmektedir. (15)
- [18] Telhîs'ül-beyân'da bu bölüme âit bir kayda tesadûf edilmemiştir.
- [19] Telhîs'ül-beyân'da şu şekilde izâh edilmektedir: «Emvâl-i mukarrerinin
her bin akçesinden on dört akçe mü'tâd-ı kadim tefâvüt-i miri adına gel-
mekle tefâvüt'den dahi yetmiş yük akçe olmakla...» (vrk. 23/b).
- [20] «Mecmû' iyrâd-ı hazinenin yekûnı on iki yük yetmiş bin sekiz yüz yirmi
sekiz akçe olur. Lâkin iki yüz yük akçesin'in tahsili mümkün olmayup
mümteni'ül-husûl olmakla ancak bir senede dahil-i hazine olan iyrâdın ye-
kûnı beş bin sekiz yüz on iki yük yetmiş bin sekiz yüz yirmi sekiz akçe
olur ki her kırk bin akçesi bir kese hesabı üzere on dört bin beş yüz otuz
bir buçuk kese ile yalnız on bin sekiz yüz (yirmi) sekiz akçe eder.»
(vrk. 25/b).
- Aynı sayfaya der-kenâr şeklinde ilâve edilmiş notlar :
- «Kanun : Miriye gurus-ı kebir seksen akçeye alınur ve her bin ikiyüzelli
guruş bir yük akçe olur ve her bir kese beşyüz gurus olmak üzere hesab
olunur» (vrk. 25/b).
- «Ve Mısır Hazinesi ki senede altı kere yüzbin altın gelir, padişah-ı 'âlem-
penâha bizzât cep harlığı tayin olunmuşdur» (vrk. 25/b3).
- «Divân-ı Mısır'de sancak beğlerine ve *kaul* tâifes'ne hasıl olan mâlinden
sâlyâne ve *'ulûfe* ve mühimmât-ı hacc ve *cerâye* vesâir mesarif görüldük-
den sonra sene 'âhırında Rikâb-ı Hümayûna altı kere yüzbin *sikke-i ha-*
sene irsâl ettikde muhasebesi görölür» (vrk. 46/a).

İKİNCİ KISIM

BÜTÇELERİN MASRAF FASILLARI [*]

A) EL-MEVÂCİBÂT

I. TÂBÎ-İ KALEM-İ MUKABELE-İ PİYÂDE

	Nefer adedi		Senevî dört kıst mevâcibleri	
	«A»	«B»	«A»	«B»
1) Mevâcib-i yeniçeriyân ve müteka'idîn ve koruciyân vesâire ma'a muhafızın-i kılâ'-ı (ser-hadd-i mansûre) [1] [1/a]	53 849	54 222	(133 968 856)	148 477 020

[*] Telhisü'l-beyân'da «zikrolunan *emvâl-i mukarrere*'den mesârif ve mevâcibât ve gayruhu beyân eder :

«Ber-müceb-i defâtir-i aklâm-ı divân. Mevâcib-i yeniçeriyân-i Dergâh-ı 'Âlî ve-sâir tavâif ve agayân Rikâb-ı Humayûn ve sipahiyân ve bevâbân ve teslimât-ı ümera ve ihracât-ı sâire ber-müceb-i defâtir-i aklâm-ı divân-ı Humayûn el-vâki' der sene 1071» (*vrk. 25/b*).

[1] «Mevâcib ber-müceb-i Defter-i İcmâl-i Mukabele-i Piyâde-i yeniçeriyân-i Dergâh-ı 'Âlî :

1) Dergâh-ı 'Âlî yeniçerilerin' icmâli mücebince elli dört bin iki yüz yirmi iki nefer olub yevmiyeleri dört yük on yedi bin sekiz yüz doksan akçedir ve bir kıst mevâcibleri üçyüz yetmiş bir yük on dokuz bin ikiyüz elli beş akçe ider ve senevî dört kıst mevâcibleri bin dört yüz seksen dört yük yetmiş yedi bin yirmi akçe ider ki kîse hesabı üzre üç bin yediyüz on bir buçuk kîse ile on yedi bin yirmi akçe olur.»

[1a] BEYÂN-İ ESNÂF-İ YENİÇERİYÂN-İ DERGÂH-İ 'ÂLÎ VE ADED-İ NEFER (Telhis'ül-beyân *vrk 52/b*)

	Nefer		Nefer
Korucu	100	Zagârciyân	34
El-muteka'id	10.000	Sekbânân-ı Suvarı	44
Ser bölük-i Aga	61	Eytâm-ı fodula-horân ...	3.022
» » Piyâde	101	Der muhafaza-ı kılâ'-ı	
Sekbânân	34	Serhad	21.428
Muteka'id agayân	35	Ehl-i Sefer	18.013
Solakaan	400		
		<i>Yekân-i neferât</i>	54.222

	Nefer adedi		Senevi dört kıst mevâcibleri	
	«A»	«B»	«A»	«B»
2) Mevâcib-i gilmân-ı 'acemiyân-ı İstanbul ma'a ocakhâ-i sâire ^[2]	4 101	4 202	(3 080 000)	3 160 000
3) Teberdarân-ı Saray-ı 'Atik ve Galata ^[3] ...	290	551	(588 240)	1 040 400
4) Gılmanân-ı bağçe-i hassâ ve bağçehâ-i sâire ^[4]	4 351	2 947	(7 270 740)	7 162 200
5) Mevâcib-i gılmanân-ı bağçe-i hâssa-i saray-ı Edirne ma'a teberdarân ^[5]	652	—	(679 500)	—
6) Mevâcib-i gılmanân-ı 'acemiyân-ı Gelibolu ^[6]	271	—	(80 000)	—
7) Mevâcib-i Cebeciyân-ı Dergâh-ı 'Âli ^[7] ma'a muhafızın-ı kılâ' ...	4 789	4 180	(11 598 456)	7 705 692
8) Mevâcib-i topçiyân-ı (Dergâh-ı 'Âli) ma'a Muhafızın-ı kılâ'... ..	2 793	2 026	(7 441 080)	5 397 080
9) Mevâcib-i 'arabacıyân-ı top	432	282	(561 796)	851 724
10) Mevâcib-i hademe-i serrâcîn-i hassa ve şütürbânân ve harben-degân vesâire ^[8] ...	3 633	3 398	(7 820 388)	7 629 404

[2] Hezâr-fen'de bu fasıl «mevâcib-i gilmân-ı 'acemiyân-ı İstanbul ve Gelibolu» şeklinde yazılmış olup bu haliyle bütçemizdeki cetvelin 6 numarasını da ihtiva etmektedir.

[3] «Mevâcib teberdarân-ı Saray-ı 'Atiyk ile tabbahin ve halvaciyân-ı hassa»

[4] Hezâr-fen'de bu fasıl «Bostancıyân-ı hâssa ve Edirne bostancıları» şeklinde yazılmış olup bu haliyle bütçemizdeki cetvelin 5 numarasını da ihtiva ediyor demektir.

[5] Telhis'ül-beyân'da 4 numara ile bir arada yazılmıştır.

[6] Telhis'ül-beyân'da 2 numara ile bir arada yazılmıştır.

[7] «Mevâcib-i cebeciyân»

[8] «Mevâcib-i sarracîn-i İstabl-ı 'Âmire»

	Nefer adedi		Senevi dört kıst mevâcibleri	
	«A»	«B»	«A»	«B»
11) Mevâcib-i hademe-i Matbah-ı 'Âmire ...	1 372	1 370	(2 378 348)	2 536 056
12) Mevâcib-i hademe-i ehl-i hırfet ^[9]	737	735	(1 228 732)	1 368 032
13) Mevâcib-i hayyâtın-i hâssa ve (hil'at) ^[10]	212	217	(435 420)	490 996
14) Mevâcib-i mehterân-ı hayme-i hassa	1 078	1 082	(1 943 280)	1 937 972
15) Mevâcib-i mehterân-ı 'alem-i hâssa... ..	102	102	(464 268)	464 976
16) Mevâcib-i sakkayân-ı Dıvan	30	35	(62 216)	92 392
17) Mevâcib-i tâife-i Eflenc	1	—	(10 620)	—
Yekûn ...	78 693^[16]	75 349	179 641 940	188 313 974
18) Mevâcib-i Beşlüyân-ı kal'a-i Azak ^[11]	—	716	—	2 044 480
19) Mevâcib-i hademe-i tersâne-i 'Âmire ^[12] ...	—	—	—	6 000 000

[9] «Hüddâm-ı ehl-i hıref yediyüz otuz beş neferdir»

[10] «Hayyâtın-i hassa ile hil'at-düzân ikiyüz on yedi neferdir»

[11] Bizim neşrettiğimiz bütçede *mevâcib* faslının «V» numaralı bölümündedir ve 716 neferin senelik âdâtı 2 044 480 akçe olarak kayıtlıdır. (Aşağıda 318 nci sayfaya bakınız).

[12] Bütçenin *mevâcib* faslının IV. bölümünde 1 003 nefer ve senelik âdâtı 3 922 808 olarak kayıtlıdır. Burada nefer adedi verilmediği halde Telhîs'ül-beyân'ın başka bir yerinde aşağıdaki izahlar arasında nefer adedi 1 893 olarak gösterilmiştir:

«*Mesârif-i Tersâne-i 'Âmire gayr-ez Ocaklık*

«Cümle hademe-i Tersâne 'azebân ve rüesâ ve kapudân ve kalafateciyân ve kumaracıyân 1 893 neferdir, yevmiyeleri 16 600 akçedir, bir kıst mevâcibleri 1 500 200 ider ve senevi dört kıst mevâcibleri 6 000 800 akçe ider» (s. 60a.)

Teslîm-i Emîn-i Tersâne-i Ma'mûre

Ber-müceb-i Muhasebe-i Emîn-i Tersâne gayr-ez kürekciyân-ı ocaklık ve peksimâd 24 588 989 akçe r ki kise hesabı üzere 614,5 kise ile 8 898 akçe ider.

Teslîm-i Emîn-i peksimâd berây-ı mühimmât-ı donanma-ı hümayûn ber-müceb-i muhasebe-i Emîn-i peksimâd fi sene 5 000 000 akçedir ki kise hesabı üzere 125 kise olur.

	Nefer adedi		Senevi dört kıst mevâcibleri	
	«A»	«B»	«A»	«B»
20) Mevâcib-i gilmân-ı Saray-ı 'Âmire-i Enderrunî ^[13]	—	—	—	6 400 000
Yekûn ...		76 065		202 758 454
Nereden geldiği anlaşılamiyan farklar ^[14]		89		10 594
Yekûn ...		75 976 ^[15]		202 769 048 ^[15]

Ocaklık 'avârız hanelerinden alınan kürekçi akçesi senede 24 800 000 akçedir ki kişi hesabı üzere 1 551 kişi ile 8 898 akçe olur, meblâğ-ı mezbûrdan ziyâde ve noksan ile çıkan donanma-i humayûna ne kadar kişi gittiği kıyas ile hesap ve istihrac olunur.

Ve lâkin 1093 senesinde Vezir-i a'zam bulunan Kara Mustafa Paşa hazretleri beş on sene mukaddem kapudân iken cümle tersâne ahâlisin yoklayub 1001 esâmî gedik olmak üzere kayd ve tahrir ve defterin üzerine hatt-ı şerif çekdirüb biri fevt olmadıkça birine dahi virilmez ve mevâcibleri maktu'dur, ziyâde ve noksan kabul itmez.» (s. 60a)

[13] Bütçenin *mevâcib* faslının «II» numaralı Mukabele-i Suvari Kaleminde «7» numaralı kısımda nefer adedi zikredilmeden senevi âidatı 6 400 000 olarak kayıtlıdır: «Gilmân-ı Saray-ı 'Âmire mevâcibi için dahi ber-mûceb-i rûznâmçe-i humayûn senevi dört mevâciblere altmış dört yük akçe verilir.»

[14] Telhis'ül-beyân'da her guruba âit ayrı ayrı kaydedilmiş olan *nefer* ve senelik ödenek toplamları ile ayrıca yekûn olarak verilmiş bulunan ve Belin tarafından aynen alınmış olan rakamlar arasında burada görülen farklar mevcuttur. (Nefer adedi sütunundaki 89 eksikten hiç olmazsa bir kısmı, «20» inci maddedeki *çif oğlanları*'na âit olabilir.)

[15] Telhis'ül-beyân ve Belin'de verilen yekûn rakamları.

II. KALEM-İ MUKABELE-İ SUVARI

	Nefer adedi		Senevi dört kıst mevâcibleri	
	«A»	«B»	«A»	«B»
Mevâcib-i				
1) Sipahiyân ma'a müteka'idîn	6 615	7 203	33 782 216	43 431 196
2) Silâhdarân ma'a müteka'idîn	5 925	6 254	29 311 552	31 912 036
3) 'Ulûfeciyan-i yemîn ma'a müteka'idîn... ..	467	488	1 840 796	2 171 432
4) 'Ulûfeciyan-ı yesâr ma'a müteka'idîn... ..	435	488	1 653 532	1 936 012
5) Gurebâ-i yemîn ma'a müteka'idîn	355	410	1 662 380	1 967 176
6) Gurebâ-i yesâr ma'a müteka'idîn	273	312	1 206 076	1 414 584
Yekûn ...	14 070	15 248 (15 157)	69 456 552	82 832 436 [¹]
7) Gilmân-ı enderûn-ı hümayûn[³]	—	—	6 400 000	
8) Bevvâbân-ı Dergâh-ı 'Âlî ve Bâb-ı Humayûn	1 856	1 962[²]	5 645 588	5 785 064[²]
Yekûn ...	15 926	—	81 502 140	88 617 490
	1 003	1 893		

[1] «Bu cümle altı bölük tâlfesi *Mukabele-i Suvari* defterleri icmâli mücebince cem'an 15 248 nefer olup yevmiyeleri 233 990 akçe idüb cümlelerin bir mevâcibi 20 708 109 akçer ider. Bir senede dört kıst mevâcibleri sekiz yüz yirmi sekiz yük otuz iki bin dört yüz otuz altı akçe olur. Hisâb-ı dürrüst budur.» (*vrk. 28/a*).

[2] «Ve yine *Atlu Mukabelesi İcmâli* üzere Dergâh-ı 'Âlî kapucuları ile Bâb-ı Hümayûn bevvâbânı 1 962 nefer olup yevmiyeleri 16 342 akçe idüb bir kıst mevâcib-

leri 1 446 266 akçe olub senevi dört mevâcibleri 5 785 064 akçe ider.» (vrk. 28/a ve 12/a).

[3] İç-oğlanları'na âit malûmat Telhis'ül-beyân'da *Mukabele-i Piyâde Kalemi*-nin 20 inci bölümünde sâdece senelik ödenekler olarak mevcuttur.

Telhis'ül-beyân'da rastlanan (vrk. 12/b) şu izahatın bütçe cedvellerindeki yeri lâykıyla tâyin edilememektedir :

«Fasi fi beyân-ı huddâm-ı Harem-i Humayûn ve agayân ve vezâif-i iyşân : Aga-i Dâr'üs-se'âde muayyen hasları vardır ve evkaf-ı selâtin nâzırı olmağla çarşamba günü dîvânı durur. Müfettiş-i evkaf ve Haremeyn evkafı muhasebecisi ve mütevellisi vardır, nice umur görüldür.

Aga-i Dâr'üs-seâde'nin yüz iki akçe 'ulûfesi vardır, bakî Harem ağaların 'ulûfeleri bunlardır ki zikr olunur :

	<i>Fi yevm</i>		<i>Fi yevm</i>
Aga-i Saray	60	Kâtib-i kebîr	50
Kethüdâ-i Saray	37	» sagîr	50
İmam-ı Sultan	40	Kethüdâ-i sagîr	20
Muallimhâne-i kebîr ...	13	Ser-gûlmân-i bâb	14
Muallimhâne-i sagîr ...	47	Cerrah	47

Bâkî 'ulûfeli agavât yirmi yedi neferdir, yevmiyeleri on ikişer akçedir. *Cem'an*: 38 nefer, fi yevm 657, el-mukarrer 61 750, fi sene-i kâmile 247.000.

III. KALEM-İ RÜZNÂMÇE-İ KÜÇÜK [*]

Mevâcib-i	Nefer adedi		Senevi dört kıst mevâcibleri	
	«A»	«B»	«A»	«B»
1) Hazret-i kadı - askerân ^[1]	2	2	408 600	552 600 ^[2]
2) Ser bevâbîn-i Dergâh-ı 'Âlî ma'a müteka'idîn ^[3]	83	66	3 254 400	3 037 320
3) Müteferrikagân-ı Dergâh-ı 'Âlî ^[4]	813	631	7 703 748	6 610 040
4) Müşâhere-horân... ..	26	27	122 400	120 600
5) Kâtibân-ı Defter-i Hâkânî	4	6	32 040	46 440
6) Zevvâkîn-i Dergâh-ı 'Âlî	21	22	302 400	316 800
7) Agayân-ı müteka'idîn-i Enderûn	77	55	1 827 000	1 279 800

[*] Telhîs'ül-beyân'da şöyle bir başlık altında verilmiştir :

«Mevâcibât-ı Agayân-ı Rikâb-ı Humayûn ve müteferrikagân-ı Dergâh-ı 'Âlî ve çavuşân ve müşâhere-horân ber-müceb-i Rûznâmçe-i Küçük». Belin'in neşrinde gurupların ayrı ayrı isimleri ve âidâtı gösterilmeyip mecmu'unun senelik ödenekleri bir arada bir tek rakam olarak kaydedilmiştir.

[1] «Küçük Rûznâmçe icmâli üzere iki nefer kadiasker ile Muslî Paşa'nın yevmiyeleri bin beşyüz otuz beş akçedir.» (vrk. 26/b).

[2] Telhîs'ül-beyân'da bu rakam, otuz yük otuz yedi bin üçyüz yirmi (3 037 320) akçe olarak gösterilmiş ise de, doğrusunun bu guruba üç ayda bir (mukarrer) ödenen 138 150 akçenin dört misli olan 552 600 akçe olması lâzımgelir. Cedvelde mütârizâ içinde gösterilmiş olan rakamlar, böyle tarafımızdan hesaplanarak veya istidlâl yoluyla bulunarak konulmuş olanlardır.

[3] «Agayân-ı Rikâb-ı Humayûn altmış altı neferdir» (vrk. 26/b).

[4] «Fasıl der kavânin-i müteferrikagân: Bu tâife ekseriya sâhib-i şân ve zevi hanımân olan evlâd-ı kibârdır ki her biri babaları gediğine geçmeğe isti'dâd tahsil itsün için müteferrika olub hidemât-ı d'vâniyyeden hizmet görmeyüb ancak se'âdetlu Hünkâr ile bile konub göçerdi kimesnenin mahkûmları değildir. Hâlen 631 neferdir. Yevmiyeleri 18 647 akçedir ve mukarrer'leri 1 650 260 akçe olur. Senevi dört taksit mevâcibleri 6 610 040 akçe eder. Bu tâifenin vezârete dek yolları vardır.» (s. 24a)

	Nefer adedi		Senevi dört kıst mevâcibleri	
	«A»	«B»	«A»	«B»
8) Mevâcib-i agayân-ı Emîn-i çuka ^[5]	2	2	62 640	66 640
9) Kâtibân-ı Divân-ı Hu- mayûn	37	36	255 600	(249 120) ^[6]
10) Hâtibân-ı Hazîne-i 'Âmire	3	(1)	17 640	(5 760)
11) Çavuşân-ı Dergâh-ı 'Âlî	686	693	3 702 132	3 866 388
12) Şâkirdân-ı Hazîne ...	67	69	356 400	376 200
13) Etibbâ-i hâssa	15	14	236 116	223 728
14) Müezzîn-i hâssa	19	15	63 000	48 960
15) Hazinedârân-ı birunî	18	18	155 340	179 100
16) Peykân-ı hâssa	60	60	91 800	99 720
17) Mi'marân-ı hâssa ...	34	40	127 440	161 640
18) Şâkirdân-ı bâzdârân-ı Enderûn ^[7]	16	16	17 280	17 280
19) Şâkirdân-ı şahinci- yân ^[7]	16	(16)	17 280	(11 280)
20) Etibbâ-i Yahudiyân...	5	4	41 064	44 604
	2 004	1 793	18 794 320	17 307 020 ^[8]
		+1		— 970

[5] «Agayân-ı ehl-i hıref yalnız iki neferdir.»

[6] «Kâtibân-ı Divân-ı Hümayûn otuz altı neferdir.» Telhis'ül-beyân'da bu kısım karışık ve eksiktir: Bahis mevzuu 36 kâtibin yalnız bir taksit (üç aylık) mevâciblerinin 62 280 akçe olarak gösterilmiş olmasına nazaran, bir senede mevcut dört taksitin tutarının 249 120 etmesi lâzımgelir. Halbuki, bu gurubun senelik ödenekleri olarak 5 760 akçe gösterilmiştir. Bu sonuncu rakamın, yevmiyesi 16 akçe olan bir tek hazine kâtibine bir senede ödenmesi icabeden meblâğa âit olması lâzımgelir. Bu bakımdan 5 760 rakamı Telhis'ül-beyân'da atlanmış olan «10» numaradaki hazîne kâtipleri arasına nakledilmiştir.

[7] Telhis'ül-beyân'da bu gurubun başlığı, «Mevâcib-i şâkirdân-ı bâzdârân-ı enderûn: Şâkirdân-ı şahinciyan-ı Enderûn-ı Humayûn on altı neferdir.» şeklinde 18 ve 19 numaralı guruplar birbirine karıştırılmış olarak gösterilmiş ve yalnız birine âit rakam kaydedilmiştir. Bu sebeple, «B» sütunlarında mûtarıza içindeki rakamlar, tarafımızdan ilâve edilmiştir. Ayrıca, «mukarrer» de verilmiş olan rakamın dört mislinin 11 280 olmayup, bütçemizde olduğu gibi, 17 280 etmesi lâzımgelir.

[8] «Bu cümle Küçük Rûznâmçe Kalemî'nin icmâli üzere bin yediyüz doksan dört nefer olub yevmiyeleri kırk sekiz bin beşyüz seksen akçe ider ve cümlenin bir

	Nefer adedi		Senevi dört kıst mevâcibleri	
	«A»	«B»	«A»	«B»
IV. Mevâcib-i neferât-i ter-sâne-i 'âmire ^[1]	1 003	—	3 922 808	—
V. Mevâcib-i mustahfızân ve rüesâ ve 'azebân ve Beşlüyân-ı Kal'a-i Azak ^[2]	716	—	2 044 480	—

kıst mevâcibleri kırk üç yük yirmi altı bin yediyüz elli beş akçe ider. Senevi dört kıst mevâcibleri yüz yetmiş üç yük yedi bin yirmi akçe ve kıse hisâbı üzere dört yüz otuz iki buçuk kıse ile yedi bin yirmi akçe olur» (*vrk. 27/b*). Halbuki bu sütunda bizim bulduğumuz rakamların yekûnu 6 970 fazlası ile 17.313 990 etmektedir.

[1] Telhîs'ül-beyân'da «I» numaralı *Mukabele-i Piyâde Kalemi*'nin «19» uncu maddesi olarak kayd ve hesap edilmiştir. (Yukarıda 312 inci sayfaya bakınız).

[2] Telhîs'ül-beyân'da «I» numaralı *Mukabele-i Piyâde Kalemi*'nin «18» inci maddesi olarak aynı rakamlar kayd ve hesap edilmiştir. (Yukarıda 312 inci sayfaya bakınız).

B) ET-TESLİMÂT BE-MEZKÜRİN [1]

	«A»	«B»
1) Be-Hazret-i padişâh-ı 'âlempenâh 'an Hızâne-i 'Âmire berây-ı harçlık-ı Hümayûn ve 'îdiyye	3 080 000	— [*]
2) Def'a be-Hazret-i Padişah-ı 'âlempenâh 'an Hızâne-i 'Âmire 'an akçe-i cizye-i (gebrân-ı) Dubrovnik	1 500 000	— [*]
3) Be-Emîn-i Harc-ı Hassa-i İstanbul berây-ı mesârif-i emânet-i mezbûre [2]	30 661 571	27 632 674 [2]
4) Be-Emîn-i Matbah-ı 'Âmire berây-ı mesârif-i Matbah-ı 'Âmire [3]	52 493 801	44 341 765

[*] Devlet hazinesinden her sene Padişaha *cep harçlığı* ve *bayramlık* olarak verilmekte olan paraların mühürlü *makbuz*'larından bazılarının fotokopileri İ. H. Uzunçarşılı'nın Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı isimli kitabında nesredilmiştir (Resim 39 - 44).

Bu bölüme âit rakamların Telhis'ül-beyân'da unutulmuş olması mümkündür. (Bak. aşağıda «10» numaralı taban notu). Esâsen biraz değişik bir yerde olmakla beraber Telhis'ül-beyân'da (*vrk. 28/a*) şöyle bir kayıt mevcuttur: «Ve bundan ma'dâ Rikâb-ı Hümayûna Dobravendik (Dubrovnik) hazinesi malından olan iki bin beşyüz aded sikke-i hasene teslim olunur».

[1] «Teslimât-ı ümenâ-i mezkûrin ber-müceb-i icmâl-i defter-i Muhasebe-i Evvel»

[2] Telhis'ül-beyân'a dercedilmiş olan bütçede bu kısım «Sarayı 'Âmire'nin ba'zı mühimmâtı ve Enderûn-ı Hümayun hüddâmı mevâcibi ve sarayı 'atık hüddâmı nafaka ve me'kûlâtları ve ba'zı termim ve tamirâta Şehr Emîni kullarına senede iki yüz yetmiş altı yük otuz iki bin altıyüz yetmiş dört akçe teslim olunub emîn-i mezbûr yedinden sarf olunur. Ber-müceb-i Muhasebe-i Mustafa Efendi Emîn-i şehri fi sene 1071 Bihisâb-ı kise 690» (*vrk. 28a*).

[3] «Teslim Emîn-i Matbah-ı 'Âmire: Matbah-ı 'Âmire mühimmâtıyçün Mısır tarafından gelen irsâliye zahireden ma'adâ et ve dakıyk ve şeker ve piriç ve zehâir-i mütenevvi'a behâsiyçün matbah emînine dörtyüz kırk üç yük kırk bir bin yedi yüz altmışbeş akçe verilir, kese hesabı üzere bin yüz sekiz buçuk kese ile bin yedi yüz altmış beş akçe ider. Ber-müceb-i Muhasebe-i Mustafa Aga-i Hazîne-i 'Âmire»

	«A»	«B»
5) Be-Emîn-i Cev berây-ı mesârif-i (İstabl-ı 'Âmire ^[4])	21 325 284	11 816 379
6) Be-Emîn-i Tersâne berây-ı mesârif-i Tersâne-i 'Âmire ^[5])	13 408 676	24 588 898
7) Be-Emîn-i Tophâne-i berây-ı mesârif-i Tophâne-i 'Âmire ^[6])	600 000	2 300 000
8) Be-Emîn-i İstanbul berây-ı mesârif-i mühimmât-ı hîme ^[7])	5 093 510	4 100 000
9) Be-Kâtib-i fodula berây-ı behâ-i mühimmât-ı fodula-i yeniçeriyân... ..)	1 600 000	—
10) Be-Emîn-i peksimâd berây-ı peksimâd-ı has ve harcî berây-ı keştihâ-i donanmâ-i hümayûn ^[8])	5 200 000	5 000 000

[4] «*Teslîm* emîn-i arpa berây-ı İstabl-ı 'Âmire: İstabl-ı 'Âmire mühimmâtıyçün Tuna arpası ocaklıktan ve ba'zı kışlak ocaklıklarından ma'adâ arpa ve saman ve behariyye ve kasımyye vesâir mühimmâtı behâsına Arpa Eminine yüz on sekiz yük onaltı bin üçyüz yetmiş dokuz akçe bir senede verilir. Kese hesabı üzere ikiyüz doksanbeş kese ile yalnız onaltı bin üçyüz yetmiş dokuz akçe ider».

[5] «*Teslîmât* Emîn-i Tersâne-i 'Âmire: Tersâne-i 'Âmire Donanmây-ı Hümayûn mühimmâtıyçün ocaklık kürekçiden ve ba'zı ocaklık keresteden gayrı tersâne emînine bir senede ikiyüz kırkbeş yük seksen sekiz bin sekiz yüz doksan sekiz akçe verilir. Kese hesabı üzere altıyüz ondört buçuk kese ile yalnız sekizbin sekizyüz doksan sekiz akçe ider». (vrk. 28/b).

[6] «*Teslîm* Nâzır-ı Tophâne-i 'Âmire: Tophâne-i 'Âmire mühimmâtıyçün bakır behâsından ma'adâ yirmi üç yük akçe sarfolunur. Kese hesabı üzere elli yedi buçuk kese ider. Ber-müceb-i muhasebe-i Mustafa Ağa Nâzır-ı Tophâne gayr-ez behâ-i mes» (vrk. 29/a).

[7] «Ber-müceb-i Muhasebe-i Emîn Mehmed Efendi *Teslîm* Ağa-i İstanbul berây-ı mühimmât-ı odun-ı hassa. Odun behâsına İstanbul Ağasına bir senede kırk bir yük akçe virilir. Kese hesabı üzere yüz iki buçuk kese eder»

[8] «Ber-müceb-i Muhasebe-i Ramazan Ağa-i İstanbul *Teslîm* Emîn-i peksimed berây-ı donanmâ-i hümayûn: Donanmâ-i Hümayûn mühimmâtıyçün peksimed behâsına bir senede elli yük akçe virilir. Kese hesabı üzere yüzyirmi beş kese ider. Ber-müceb-i Muhasebe-i Hacı Osman Ağa emîn-i peksimed»

11) Be-mühimmât-ı Cebehâne-i 'âmire 'an behâ-i rişte-i penbe ve gayruhu	600 000	—
	<hr/>	<hr/>
	135 562 842	119 779 716
		<hr/>
		121 280 716 ^[9]
		— 1 501 000 ^[10]

[9] «Bu cümle Hazîne-i 'Âmireden teslimât bir senede bin ikiyüz on iki yük seksen bin yediyüz onaltı akçe ider»

[10] 1071 yılı bütçesinin masraflar bölümünün «teslimât» faslında mecmu'u 119 779 716 akçe tutan 7 kalem masraf mevcuttur. Bu masrafların umumî yekûnu Telhîs'ül-beyân'ın Venedik nüshasında ve Belin neşrinde aynıdır. Fakat, her iki kaynakta da «teslimât» bölümünün umumî yekûnu 121 280 719 olarak gösterildiğine göre, arada 1 501 000 tutarında bir kalemin unutulmuş olması lâzımgelir. Bu eksikliğin farkına varan Belin yekûnu tutturabilmek için açıktan 1 501 000 rakamının ilâvesine mecburiyet hissetmiştir (s. 88). Kanaatımızca, unutilan kalemin «2» numara-daki padişahın ceb-harçlığı olması mümkündür.

Aynı şekilde aşağıdaki C) *El-ihracât* faslında ayrıca verilen yekûn rakamına nazaran teferru'ât rakamlarının tutarında mevcut 6 289 979 fazlalığın da, hiç olmaz ise bir kısmının, B) *Et-Teslimât* faslında unutulmuş olan «1» ve «2» numaralı bölümlere âit bulunması da muhtemeldir.

C) EL-İHRACÂT

1071 ve 1080 yıllarına âit bütçelerin masraflar fashının «ihracât» bölümünde muhtelif kalemlerin mukayesesi işi, 1071 bütçesine âit kaynakların sıhhsizliği yüzünden daha büyük güçlüklerle uğramaktadır :

Gerçekten, Telhîsü'l-beyân'a dercedilmiş olan bütçenin bu bölümüne âit masrafların yekûnu 163 630 077 olarak tesbit edilmiş olduğu halde[*] aynı bölümün cetvelimizin «B» sütununda gösterilmiş olan teferruât rakamlarının yekûnu (6 289 979 fazlasıyla) 169 920 056 yı bulmaktadır. Bu takdirde yekûn olarak tesbit edilmiş olan rakamda bir yanlışlık bulunması ihtimâli hatıra gelebilir ise de, «ihracât» bölümüne ait olan bu yekûn rakamı, bütçe muvazenesine âit diğer bütün hesaplarda esas teşkil etmiş bulunduğu gibi, Belin neşrinde de bu bölüm için aynı yekûn rakamı kabul edilmiş ve bu masrafın muhtelif sahalarda nasıl dağıtılmış olduğu da tafsilâtli bir şekilde ve tam olarak gösterilmiştir (s. 89).

Bu suretle, bu bölüm için Telhîsü'l-beyân'da ve Belin neşrinde aynı şekilde verilmiş olan yekûn rakamını doğru kabul etmek mecburiyeti meydana çıkınca, Telhîs'ül-beyân'da muhtelif kalemler için verilmiş olan rakamların sıhhatinden şüphe ederek onları kontrol etmek lâzımgelmektedir.

Bu hususta tesadüf edilen ilk müşkül, Telhîs'ül-beyân'daki rakamlardan bir kısmının muâdillerinin kese olarak kayıt ve ifade edilmemiş olmasıdır. Bu sebeple, bütçenin iyârâd fashının muhtelif kalemlerine âit rakamların kontrolü ve doğrularının tesbiti için işimize yararmış olan bu usulden «ihracât» bölümünde faydalanılamamıştır. Belin neşrinde bölümlerin bazan birleştirilmiş oldukları için Telhîs'ül-beyân'daki bölümlere uymayışı da doğruyu bulacak şekilde karşılaştırmayı güçleştirmektedir.

Bu sebeple cedvelimizin «A» ve «B» sütunları rakamları mukayese edilirken Telhîs'ül-beyân'ın Venedik nüshasından çıkarılmış olan «B» sütunu rakamlarının yerlerine lâyıkiyla oturtulamamış olduğunu ve aynı kaynakta yekûn olarak verilen 163 630 077 rakamı ile bu cedvelde ayrı kalemler halinde teferruâtli bir şekilde kaydedilmiş olan rakamların mecmu'

[*] «Bu cümle zikrolunan mesârif ve ihracât bir senede bin altıyüz otuzaltı yük ve otuzbin yetmiş yedi akçe ki kese hesabı üzere dört bin doksan buçuk kese ile on bin yetmiş yedi akçe olur» (vrk. 29/b).

ları arasında 6 289 979 akçelik bir fark bulunduğunu unutmamak lâzımgelir.

Bahis mevzuu farklılıkların göze çarptığı belli başlı bölümler ve bu farklılıklara ait düşündüklerimiz şunlardır :

1) «5» numaralı bölümde yeniçerilere çuha satın almak için sarfedilen meblâğın Telhîs'ül-beyân'da 18 995 001 akçe gösterildiği halde Belin neşrinde (s. 88, paragraf 2, bend 2) (9 695 001 noksanıyla) 9 300 000 olarak gösterilmiş olması iyâzâh edilememektedir. Telhîs'ül-beyân'daki rakamın yanlış olması imkânı da yoktur. Çünkü bu rakam ayrıca kese olarak da teyid edilmiştir.

2) «6» numarada yeniçerilere et-tazminâtı ve buğday-behâsı olarak ödenen para Telhîs'ül-beyân'da 25 566 130 olarak kayıtlı bulunduğu halde Belin neşrinde (3 941 000 fazlasıyla) 29 507 130 akçe olarak yazılmıştır. «5» numaralı bölümde (Telhîs'ül-beyân'daki) 9 300 000 fazlalık buradaki 3 941 000 noksanla karşılaştırılırsa Telhîs'ül-beyân ve Belin neşrinde ihraçât yekûnları arasında ayrı ayrı kalemlerden hareket edildiği zaman yekûnlar arasında meydana çıkan 6 289 979 akçelik farkın, nereden çıktığı bu suretle ortaya konmaktadır.

3) «11» numarada Rumeli ve Anadolu kal'alarındaki neferlerin mevâcibi olarak Telhîs'ül-beyân'da 57 024 201 akçe kaydedildiği halde, Belinde 58 196 410 yazılmış olmasının sebebi ise îzah edilebilmektedir: Cedvelimizin «3» numaralı bölümündeki 1 600 000 akçelik masraf Belin neşrinde yoktur, «11» numaralı bölümle bir arada olarak kaydedilmiştir. Bununla beraber, rakamlar arasında ufak bir fark yine mevcut kalmaktadır.

4) «12» inci bölüm için Telhîs'ül-beyân'da 9 097 187 akçe verildiği halde, Belin neşrinde 14 202 000 akçe kaydedilmiş olması da, Belin neşrinde cetvelimizin «9» numaralı bölümünde zikredilmiş olan 5 202 000 akçenin «12» inci bölümdeki rakamla (ufak farklarla) bir arada kaydedilmiş olmasından ileri gelmektedir.

5) «14» numaralı bölümde «B» sütununda hiç bir rakamın bulunmayışı gerek Telhîs'ül-beyân'da ve gerekse Belin neşrinde deniz kumandanlarına ödenen yıllıkların cedvelimizin «1» numaralı bölümünde kayıtlı olan diğer yıllıklarla bir arada hesaplanmış olmasındandır.

	«A»	«B»
1) Be-cihet-i sâliyânehâ-i Tatarhân (ve Kalgay Sultan ve Han zâdegân) ve Sultanân	4 155 000	16 352 000 [1]
2) Be-cihet-i mesârif-i hacc-ı Şerif ve ir-sâliye-i Medîne-i Münevvere gayr-ez-ocaklık [1]	3 503 000	10 898 778
3) Mevâcibât ve me'kûlât ve melbusât-ı (agayân) ve mevâcib-i gûlmânân-ı Enderûn ve teberdârân ve üstadân-ı habbazîn ve helvahâne vesâire der Saray-ı Edirne [5]	1 848 833	1 600 000
4) Yıllık-ı Enderûn-ı Humâyûn ve mübâye'ât-ı Hazîne-i Bîrunî ve behâ-i posthâ-i samûr vesâire [9]	14 500 000	10 562 359
5) Behâ-i çûka-i yeniçeriyân-ı Dergâh-ı 'Âlî ve ocakhâ-i sâire [11]	24 017 503	18 995 001 (9 300 000)
6) Zarar-ı lâhm ve hinta-behâ-i yeniçeriyân ve cebeciyân [2]	11 393 195	25 566 130 (29 507 130)
7) İhracât 'an ocaklık-ı Matbah-ı 'Âmire ve helvahâne ve tersâne ve bağçe-i hassa ve ocakhâ-i sâire	4 704 256	---
8) Behâ-i lâhm-ı ganem-i Meydân-ı yeniçeriyân-ı Dergâh-ı 'Âlî ve âsitâne-i se'âdet [8]	8 212 800	---
9) Bedeliyye-i agnâm-ı kassabân-ı Sarây-ı Atıyk ve Galata ve İbrahim Paşa	5 202 000	5 202 000
10) Vezâif-i du'agûyân ve müteka'idîn ve huddâm-ı cevâmî' ve mesâcid [3] ...	21 067 920	13 622 400

[1] «Şâm-ı Şerif tarafında her sene Hacc-ı Şerif masrafına ve ba'zı menâzil bargirleri ile Orta Cami vakfına ma'a mesârif bir senede...»

[2] «Dergâh-ı 'Âlî yeniçerilerinin Âsitâne-i se'âdet meydanlarında zarar-ı lâhm akçeleri ve yine yeniçeri ve cebeci ve topçu tâifesinin ser-hadd-i mansure kılâ'î muhafazasında zarar'ül-lâhmlarına ve hinta behâlarına»

[3] «Memâlik-i mahrûsada mâl-i mukata'âtdan berât-ı şerif ile ta'yin olunan müteka'idîn ve duagûyân-ı hassa ve ba'zı cevâmî'-i şerife ve mesâcid-i lâtife-i havas vazifeleri ile bir senede...» (vfk. 29/b).

	«A»	«B»
11) Mevâcibât-ı mustahfızân ve 'azebân ve gönüllüyân ve neferât-ı sâire der kılâ'-ı Anadolu ve Rum-ili [4]	59 959 100	57 024 201
12) Be-cihet-i ücret-i ırgadân-ı ba'zı me-mâlih ve ücret-i çeltükçiyân ve ihra-cât-ı sâire-i mukata'ât-ı havass-ı Hü-mâyûn [7]	12 846 911	9 097 187
13) Be-cihet-i mühimmât-ı barut-ı siyâh der cânib-i Karaman ve Selânik	3 958 300	—
14) Be-cihet-i sâlyâne-i ümerâ-i deryâ ve firkateciyân	37 369 000	—[6]
15) Be-cihet-i nafaka-i kethudâ-i Der-i Nemçe ve Der-i Erdel vesâire ve har-cırâh-ı çavuşân ve gayruhu[10]	3 000 000	1 000 000
	215 573 818	169 920 056
Telhîsü'l-beyân'daki yekûn		163 630 077
Aradaki fark		6 289 979

[4] «Memâlik-i ma'mûrenin Rum-ili ve Anadolu tarafında vâki' ser-hadd-i mansur kal'alarının neferâtı mevâciblerine ve ocaklıklarından ve gayrıdan bir se-nede...»

[5] «Saray-ı 'Âmire-i Edirne huddâminin nafaka ve melbûsâtlarına...»

[6] «Ümerâ-i deryâ ve Kırım han (ve) Kalgay ve Nureddin Sultanların ve ba'zı Çerâkise sâlyâneler'ne...» (vrk. 29/b). Bu sûretle Telhîsü'l-beyân'da 1 ve 14 numaralı bölümler bir arada ve oldukça farklı olarak kaydedilmiş bulunmaktadır.

[7] «Rum-ili ve Anadolu'da vâki' olan çeltüklere ve Mihaliç harklarını tat-hîre ve ba'zı iskeleler ve mirî dalyanlar ta'miri için kadimden olduğu minvâl üzere ihracât-ı müteferrika için senede...» (vrk. 29/b).

[8] «Celebkeşân ağnâmından yeniçeri meydanı ve saray-ı 'âmire kassabları-na bedeliyye için senede virilegen...»

[9] «Şevketlû Padîşah-ı 'Alempenâh hazretlerinin nefsi nefisleri için ve En-derûn-ı Hümayûn yıllıklarına, mübaya'a olunan atlas ve çuka ve mühimmât-ı sâire-sîne ve Hazine-i 'Âmire için iştirâ olunan samur kürkler ve mütenevvi'a serâser hil'atlar beher senede...»

[10] «Etrâf-ı memâlikden Rikâb-ı Hümayûna gelen ilçiler mühimmâtına teşri-fât defteri mücebinde senede...»

[11] «Dergâh-ı 'Âli yeniçerileri ve hassa bostancıların çuka ve astarları be-hâsına senede yüz seksen dokuz yük doksan beş bin bir akçe teslim olunur. Bâ-def-ter-i hazine-i 'Âmire bi-hisâb-ı kese 474, akçe 35 001.»

1070 - 1071 ve 1079 - 1080 malî yıllarına ait bütçe cetvellerinde muhtelif
fasılların yekûn rakamlarının mukayesesi

1070 - 1071 bütçesine göre 1079 - 1080 bütçesine göre

Faslin adı	«B»			«A»		
	Nefer	ödenen akçe Senelâk	%	Nefer	ödenen akçe Senelâk	%
I) Kalem-i Mukabele-i Piyadeye tâ- bî mevâcib	75 976	202 769 048	34,94	78 693	179 641 940	28,12
II) Kalem-i Mukabele-i Suvariye tâbî mevâcib	15 248	82 882 436	13,56	14 070	75 856 552	11,58
» Mevâcib-i Bevvâbân (No. 8)	1 962	5 785 064	0,94	1 856	5 645 588	0,85
III) Kalem-i Rûznâmçe-i Küçük'e tâbî Mevâcib	1 793	17 307 020	2,54	2 004	18 794 320	2,60
IV) Mevâcib-i Neferât-ı Tersâne-i 'Amire	—	—	—	1 003	3 922 808	0,70
V) Mevâcib-i Mustahfızân ve Beşlü- yân-ı Kal'ai Azak	—	—	—	716	2 044 480	0,31
A) Mevâcibât yekûnu	94 979	308 693 568	52,19	98 342	285 905 688	44,55
B) Teslimât »	—	121 280 716	20,25	—	135 562 842	21,17
C) İhracât »	—	163 630 077	27,33	—	215 737 818	33,55
Umumî masraf pekûnu	—	593 604 361	—	—	637 206 348	—
Tahsili mümkün umumî gelir ye- kûnu... ..	—	581 270 818	—	—	592 528 960	—
Bütçe açığı	—	12 333 543	—	—	44 677 388	—

Fasıl yekûnlarını hulâsa olarak mukayese eden yukarıdaki cedvele nazaran, 1071 senesinde (B) umumî masraf yekûnu 595 604 361 iken, 1080 tarihinde (A) bu yekûn 637 206 348 e yükselerek 9 sene zarfında 43 601 987 akçe artmıştır ki bu vaziyete göre senelik masraf yekûnunun artış nisbetinin % 7,2 olması icabeder.

Bu müddet içinde tahsil edilmesi mümkün gelir kaynaklarında kaydedilen artış ise, (ancak 581 270 818 den 592 528 960 a yükselebilmek suretiyle) 11 258 142 akçeyi (yani % 1,54 ü) geçememiştir.

Bu sebeple, bütçe açığı 1071 senesinde 12 333 543 olduğu halde, 1080 de 44 677 388 akçeye çıkmış ve bu suretle her iki bütçede açığın miktarı, senelik gelir kaynaklarına nisbetle, %2,71 den %7,32 ye yükselmiştir.

Osmanlı İmparatorluğunda 17 inci asır boyunca merkezî devlet bütçesindeki açık miktarının seyrini ve bu açığın mâhiyet, sebep ve neticelerini ayrıca tetkik etmek niyetindeyiz. Bu sebeple burada sadece, **Tarhoncu Ahmed Paşa lâyihasıyla** Telhîsü'l-beyân'da muhtelif yıllara âit bütçe açıkları olarak kaydedilmiş bulunan bazı rakamları gözden geçirmeği lüzumlu görmekteyiz.

Tarhoncu Ahmed Paşa lâyihası [4] na göre (muhtemelen 1061 - 1062 yılı içinde) merkezî devlet bütçesinin umumî bilânçosu şöyle olması lâzımgelir :

Masraflar	676 106 387
İyrâd	500 594 884
Bütçe açığı	175 594 884

Bu tarihlerde bu kadar büyük bir açığın mevcudiyeti **Kâtip Çelebi** tarafından da teyid edilmektedir. Gerçekten, bu müellifin «Düsturü'l-âmel li-islâhi'l-halel» nâmındaki risalesine göre [5] 1060 yılının Osmanlı bütçesi şu şekilde kapanıyordu :

Masraflar	687 200 000
İyrâd	532 900 000
Bütçe açığı	(154 300 000)

Bu hesaba göre, bütçe açığının 154 300 000 akçe olması lâzımgelir. Fakat Kâtip Çelebi 1060 yılının masraf ve iyrâd rakamlarını verdikten son-

[4] Yukarıda ismi geçen eser.

[5] İstanbul, 1280, s. 135.

ra bu yıl için bütçe açığını zikretmek lüzumunu hissetmemiş, yalnız «hâlen masraf ıyrâddan bin altıyüz yük (160 000 000 akçe) ziyadedir. **Pes masraf gittikçe tezâyüd üzere olduğu sâbit oldu**» diyerek, senesi sarih olarak belirtilmeyen muahhar bir tarihteki bütçe açığının, 1060 senesine âit kendisinin verdiği rakamlara göre 154 300 000 akçe tutması lâzımgelen bütçe açığına nazaran daha fazla olduğuna işaret etmiştir (Bu tarihin 1060-1061 bütçe yılı olması mümkündür).

Hezâr-fen Hüseyin Efendi, Telhîsü'l-beyân'ında (vrk. 32/a) Kâtip Çelebi'nin bahis mevzuu risalesinin «hazine ahvaline dâir» olan faslını naklederken, sıra yukarıda tırnak içinde zikrettiğimiz fıkraya gelince, «hâlen masraf ıyrâddan bin altıyüz yük akçe ziyadedir» diye devam edecek yerde, 1080 senesinde ıyrâdın 581 270 828 ve masrafın 593 604 360 olduğunu ileri sürerek «hâlen ıyrâd-ı hazine masrafı ihata etmeğe yüz yirmi üç yük otuz üç bin beşyüz otuz (12 333 533) akçe lâzımdır. **pes masraf gittikçe tezâyüd üzere olduğu sabit oldu**» demekle iki türlü hataya düşmüştür :

a) Kaydettiği rakamlar, 1080 senesine âit olmayıp, kendisinin teferuâtlı bir şekilde naklettiği 1071 yılı bütçesinin yekûn rakamlarıdır.

b) Kâtip Çelebi'nin 1060 yılına âit olarak verdiği ve kendisinin de aynen nakletmiş bulunduğu gelir ve gider rakamlarına göre, 1060 bütçesinin açığının 154 300 000 akçe olması icabeder. Tarhoncu Ahmed Paşa lâyihasına göre, bu açığın bir kaç sene sonra 175 594 884 akçeye yükselmiş olması da mümkündür. Kâtip Çelebi de, **hâlen** bu açık 160 000 000 akçedir, derken ancak müteâkip senelerden birinde kayd edilen bir yükselişi kasdetmiştir. Bu hesaba göre, 1060 yılındaki açık, 1061 - 1062 yıllarına âit olması lâzımgelen Tarhoncu lâyihasında görüldüğü gibi, müteâkip bir kaç sene içinde artmakta devam etmiştir. Fakat 1071 yahut 1080 yıllarındaki bütçe açıkları, Telhîsü'l-beyân'ın ifadesinden anlaşılacağı şekilde 1060 yılına nazaran artmış değil bilâkis büyük ölçüde azalmıştır.

* * *

1071 BÜTÇESİNİN AHİM BİR HUSUSİYETİ

Telhîsü'l-beyân'a dercedilmiş olan şekliyle 1071 bütçesinin dikkate şâyân hususiyetlerinden ve öğretici tasilâtından birisi de 30 uncu varakta **mukarrer**, yani devamlı ve kararlı olunan ve bir harp dolayısıyla fevkalâde hal ilân edilerek toplanmış olan bazı vergilerin temin etmiş oldukları geliri ve bu gelirin sarf cihetlerini ayrı bir **cedvel** halinde vermiş olmasıdır.

Bu cedvelin türlü bakımlardan kıymeti büyüktür :

Diğer bütçe cedvellerinde **mukarrer** ve **gayr-ı mukarrer** merkezi devlet hazinesinin her türlü geliri bazan açça **bir arada** kaydedilmiş bulunmakta idi [1]. Burada ise, **ayrı mütalâa** edilmiştir.

Bu hal, harp zamanlarına rastlayan bütçe cedvellerinde, devletin normal bütçesi dışında ayrı gelir kaynaklarından aydalandığı halde bu kayıtların çok def'a bütçe cedvellerine aksettrilmeniş olduğu şüphesini uyarıdırabilir. Meselâ, burada yayınlamış olduğumuz 1079 - 1080 tarihli bütçe cedveli, 1071 yılı bütçesinin bütün fasılları ile birbirine tekabül edecek tarzda tanzim edilmiş olduğu halde, bu ceyele bağlı ekler arasında, 1071 bütçesinde olduğu gibi, **gayr-ı mukarrer** gelir kaynaklarına ve bu kaynakların sarfı cihetlerine âit ayrı bir cedveli ihtivâ etmemektedir.

Bu şekilde ayrı bir cedvelin mevcut bulunmaması, o yılın bütçe hesaplarına mahsus bir hususiyet telâkki edilebilir. Fakat, bahis mevzuu malî yıl içinde bütçenin normal gelir kaynaklarından yarı fevkalâde vergilere müraaat edilmemiş olduğunun kat'î bir delili sağılamaz.

Nitekim 1071 bütçesinin **Belin'in Eyyübî Efendi bütçesi** nâmı altında neşrettiği şekli, Hezâr-fen'in Telhîsü'l-beyân'ına aldığı 1071 bütçesinin her bakımdan aynı olduğu halde, bir harp hali dolayısıyla bu şekilde fevkalâde olarak toplanan vergilere âit ayrı bir cedveli ihtiva etmemektedir.

Diğer taraftan, bir harp hali dolayısıyla zuhur eden fevkalâde masrafları karşılamak üzere devletin baş vurmaı âdet olan, **'Avârız-ı Divâniye** yahüt **Tekâlif-i örfiye zümresine âit bazı vergiler gelirinin** (diğer bütçe cedvellerinde olduğu gibi harp masraflarının sebep olduğu fevkalâde **tekâlif için ilâve ayrı bir cedveli ihtiva eden**) **1071 yılı bütçesinin normal iy-râd faslında da mevcut bulunuşu**, bu vergilerin mâhiyeti hakkındaki bilgilerimizi biraz genişletmek lüzumunu ortaya atmaktadır :

[1] İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt 19, H. 974 - 975 (M. 1567 - 1568) malî yılına âit bir Osmanlı bütçesi: a) Varidât-ı *mukarrere* (s. 300), b) Varidât-ı *gayr-ı mukarrere* (s. 303).

Enâr-ı turş ¹⁷ ('an cânib-i Bursa)	6 000	»
Sırke-i hâs ('an cânib-i Bursa)	70	Fuçu-i kebîr
Rubb-ı gurre-i ¹⁸ Erik ('an cânib-i Bursa)	30	Aded? varil?
Mâkiyân ('an cânib-i Tekfurdağı v Bursa)	199 000	Cenah
Hînduvâne ¹⁹ ('an cânib-i Gelibolu)	3 000	Aded
Piyaz-ı Huşk ²⁰ ('an cânib-i Vize)	600	Kantar

(b)

L Ocaklık-ı Tersâne-i na'mûre gayr-ez-teslîmât-ı nûkuud

Üstübi ²¹ ('an cânib-i Mısır)	1 000	Kantar
Revgan-ı bezîr-i hare (care) ²² ('an cânib-i Mısır)	100	Aded
Kirpas-ı Mısrî ('an cânib-i Mısır)	2 000	Top
Ispavlu ²³ ('an cânib-i Mısır)	40	Kantar
Çuka-i (beglik-i) Selânik ('an cânib-i Selânik)	2 000	Zira'
Âhen-i ham ('an cânib-i Samakovçuk)	350	Kantar
Koğuş-ı paşa verdînar ve çubuk ('an cânib-i Biga ve Karesi)	1 400	Kıta'ât
Kürek-i baştarda ²⁴ ve kadirgahî ('an cânib-i Yalâk İli ve Küreci ve İznik)	2 438	»
Kendir-i Canik ('an cânib-i Canik)	5 000	Kantar
Hatab ('an cânib-i Samakovçuk 'an tâbi'-i hashâ-i İstanbul)	300	Çeki
Hatab ('an cânib-i Midye)	1 000	»
Çalı (Yakmalık?) ('an cânib-i Midye)	2 000	Aded
Âhen-i ham ('an cânib-i kıza-i Samakov)	944	Kantar
Kürek 'an kıta'ât ('an cânib-i Pınarhisarı)	1 000	Çûb
Kirpâs-i penbe ('an cânib-i nefsi Atina)	1 500	Zira'
Katran ('an cânib-i Kal'a-i Sultâniye)	500	Kantar
Eygü-i ²⁵ kadirga ('an cânib-i Koca İli)	2 188	Kıta'ât
Döşek-i ²⁶ kadirga ('an cânib-i Koca İli)	573	»

17) ترش Ekşi, 18) ربغره Ekşi erik marmalatı, 19) هندوانه Karpuz 20) پیاز خارشك Kuru soğan, 21) اسكوبى Didiklenmiş eski halat parçası, kendir, 22) خاره خاره (?), 23) جارہ (جاره), 24) اسپاولو... Büyük bir harp gemisi, 25) ايكوہ Kaburga, 26) دوشك

'An Cânib-i Koca İli :

	<i>Kıta'ât</i>		<i>Kıta'ât</i>
Doldurma-i Kadirğa	172	Egegûe-i ³⁷ paşa	1 410
Vatika-i ²⁷ Kadirğa	500	Taban-ı koğuş	84
Çatal-ı (sal-ı) Kadirğa	195	Kabalık ³⁸ paşa	4
Kemere-i ²⁸ Kadirğa	581	Ser-i sandıl-ı ³⁶ paşa	2
Bodostama-i ²⁹ Kadirğa	36	Eğri-i pâre-i (yan-ı) zevrak	4
Kızak-ı paşa Kadirğa	13	Besleme-i ³⁹ paşa	2
Doldurma-i kış-ı kadirğa	42	Omuzluk-ı Kadirğa	21
Kemere-i ²⁸ paşa	375	Eğri-i çatma-i kadirğa	28
Dümen-i Kadirğa	47	Sürütme-i ⁴⁰ kadirğa	13
Dümen-i Paşa	4	Döndürme-i kadirğa	19
Eğri-i ³⁰ çatma-i paşa	8	Kapele-i ⁴¹ siyah kadirğa	14
Dolma-i kademe-i paşa	2	Babalık-ı Kadirğa	17
Pâre-i omuzluk	20	Pâre-i Kabalık ³⁸	10
Ser-i kemer-i Kadirğa	1 911	Kabalık ³⁸ Kadirğa	47
Mana-i ³¹ Kadirğa	55	Yakalık-ı ⁴² paşa	443
Baklava-i Kadirğa	2 991	Pâre-i Kadirğa	15
Ser-i sütûn-ı Kadirğa	18	Ser-i sütûn-ı paşa	7
Taban-ı zevrak	37	Taban-ı zevrak-ı paşa	1
Tırhandil-i ³² Kadirğa	7	Döşek-i paşa	160
Pıraçol-i ³³ kebîr	600	Kızak-ı Kadirğa	10
Doldurma-i (ser-i) paşa	91	Verdinar-ı çam	100
Çıbuk-ı bellût ³⁴	30	Verdinar-ı delikli ⁴³	20
Doldurma-ı kış-ı paşa	224	Kovuş-ı ⁴⁴ paşa	80
Yarma-i ³⁵ siyah	269	Kubbe-i siyah-ı paşa	5
Verdinar-ı bellût	1 247	Sütûn tirinkete-i ⁴⁵ Kadirğa	10
Feleng-i ³⁶ paşa	53	Pâre-i bodostama-i ²⁹ Kadirğa	10
Ser-i kemere-i paşa	331	Pıraçol-ı ³³ kovuş ve anbar	2 000

27) وتيقه 28) كره Güverte tahtalarının altındaki kirişler, 29) بודستمه Bodoslama, 30) آكرى 31) مانه (?) 32) ترخندیل Geminin baş ve kıcının omurgası, 33) پره چول Kened, köşebend, 34) بالوط Meşe, 35) يارمه 36) فلك Gemiyi sahile çekerken kaydirmek için altına konan ağaçlar 37) (ايكوه) 38) (ايكوه) 39) قباق (?) 40) قبله (قيه) 41/m) دودورمه 42) قبله (قيه) 43) دلکای 44) قشاق 45) قوش (قوغوش) 44) ترنگته Geminin önündeki ana seren

	<u>Kıta'ât</u>		<u>Kıta'ât</u>
Verdinar-ı delikliü	50	Seren-i mavna	6
(Ser) Beste-i ⁴⁶ kadirğa seren ⁴⁷	10	Sütûn-ı tirinkete-i ⁴⁸ mavna	2
Tomruk-ı kadirğa	2 000	Sütûn-ı mancana-i ⁵¹ mavna	2
Dayak-ı ⁴⁹ kadirğa	2 000	Taban-ı zevrak-ı paşa	4
Pontalye-i ⁴⁹ kadirğa	400	Çubuk-ı çam-ı paşa	400
Kereste-i sandal	3 200	Yarma-i ⁵² siyah-ı paşa	20
Seren-i kadirğa	20	Sütûn-ı başarda	5
Bodostama-i sandal	10	Sütûn-ı kadirğa	10
Irgad-ı basta ⁵⁰	5	Seren-i başarda	20
Sütûn-ı mavna	2	Seren 'an tirinkete-i kadirğa	300

ارغاد (50) بونباليه (بوتالية), (?), (49) طياق (48) سرن (سر) بستہ (?), (46) بازه (بارمه) (?), (52) فورتونا يلكني, ياسی سۇ فۇغۇسى Furtuna yelkeni, yassı su fuğusu (51) ما ئىنجە Bucurgad (?), (47)

(c)

(HEZÂRFEN'E NAZARAN DONANMANIN İNŞA MASRAFLARI)

(vrlk. 58a.)

Fasıl fî kavanîn-i mühimmât-ı Tersâne-i 'Âmire :

Bir donanma ne kadar mühimmâtla olur ve ne miktar hazîne gider takribî beyân ider.

Tekne, evvelâ bir kadirga kerestesine cümle direği ve küreği ile mîriden virilmek lâzımgelse, elli altı bin akçe virilür. Başarda¹ üç kadirga kadar ve mavna takribâ iki kadirga kadar ola. Her geminin birer dahi sandalı olur. Bir kadirga kerestesi dört-yüz tahta ki onikişer arşun verdinardan² biçilmiş ola, ne meretebe kurı ve sağ olursa a'lâdır. Ve ikiyüz egeği³ yirmi beşer akçeye kanundur, dağdan kesüb getirene beşer akçe virilür. Ve iki-yüz elli kadar egeği³ üzerlerine doldurma ve otuz kadar koğuş tabanı⁴ ve kuşak ve onurga⁵ için on altışar arşun çubuk ve koguş, hafif olmak için, boyı on altı zira' kadar yirmi beş çam tahtası ve iki dümen ki biri yedekdir, dışbudak ağacından olur. Ve iki direk ve üç çift seren⁶ ki biri kanad altında yedek gider ve yetmiş beş kürek ki, elli takilub yirmi beşi anbarda yedek gider.

Kereste ocakları ve her sene bin verdinâr Koca-ili sancağından olur, maktu'dır. Andan gayri mezbûr sancak ve Bursa Sancağı kazalarından on iki kadılık ki Sabanca, Ada, Ak-yazı, Absâfi⁷ Sarı-çayır, Geyve, Ak-hisar, Yalak-âbâd, İznik, kazalarıdır, beher sene meremmât için üç yük akçalık kereste ve levazım ocaktır, tahsil olunur

Mismâr-ı⁸ mütenevvi'a

Bir kadirgaya yüz kantar civi gider, tasarruf olınsa seksen ile dahi olur dirler, nihayet ne kadar muhkem ve mükemmel olsa eyüdir. **Mavnaya** üç-yüz doksan iki kantar, **başardaya**¹ beş-yüz kantar civi gider. Mismâra anlar civi dirler. Bunların sûk narhı üzre vakıyyesi on dörderden bir kantarı altı-yüz on altı akçe ider ana göre kıymeti ma'lûm olur

1) باشرده 2) وردینار 3) قوغوش طبانی 4) اککی 5) اوکورغه 6) سرن
7) مسمار 8) ابصافی

Tecdîd-i seffine

Bir kadırgaya beş lenger lâzım. Yedişer, sekizer, dokuzar, onar kantar demirden olur. Bir mavnaya ikişer çengelli iki lengüverte⁹ lâzım, on altışar kantar çeker. Dört dahi dörder çengelli¹⁰ demir lâzım, on ikişer kantar. Başardanın dahi öyle olmak gerek. Bunların demiri mîrîden iştirâ olunur. Ve bir demir eskimez meğer alat kesilüb ka'r-ı deryâda kala. Ve kıymeti, mismâra kıyâsile ma'lûm olur. **Alat**, bir kadırgaya çarmıh¹¹ ve âbli¹² ve yalkı¹³, kazı, üçördek¹⁴ pradona¹⁵, ve tartılar¹⁶ trinketenin¹⁷ ve büyük yelkenin cümle yiğirmi yedi kankal alat virilür. Kankal devşirilmiş halkalara dirlir. Üçördek ile prodona¹⁸ dörder kantar çeker bâkisi incedir. Ve demirlere bağlanacak beş gomana¹⁹ alat lâzım ki her biri seksener kulaç olur, yedişer kantardan dokuz kantara varınca vezin olunur. Ve dört dahi lenger tırnağına²⁰ bağlamağa kaynak²¹ alati lâzım ki her biri üçer kantardan olur. Ve dört dahi karaya gemi bağlamak için palamar lâzım ki, her biri altmışar kulaç ve dört kantardan olur. Amma mavna alati lengüvertesine²² on beşer kantar ve çengeline on ikişer kantar gerek, başardanın dahi öyledir.

Kanun-ı tecdîd

Demir urganına gomana dirlir, her kadırgada beş urganın ikisi kalıp, üçü her sene tebdil olur. Ve dört palamar²³ ve dört kaynağın²⁴ her sene ikisi kalıp ikişeri tecdîd olunur. Üçördek²⁵ her sene tebdil olunur. Çarmıhlar vesâir hurde alat, ikişer yılda bir tecdîd olunur.

Kendir ocaklığı

Samsundan yedi bin kantar kendir mu'ayyendir. Ohtabolıdan²² otuz kantar ve İzmirden bir miktar tel ve kendir gelür. Mihalıç ve İnebolu ve Selânik ve Misivri²⁶ ve Bartın semtinde bir mahal kendir ocaklarıdır.

Yelken envâ'ı

Bir kadırgaya selefde üç yelken iderlerdi, biri büyük yelken ki **can kurtaran** dirlir, yetmiş beş yaprakdır bin dört-yüz zira' bezden olur. Mez-

9) تارتیلر 16) پرادونه 14) بلقی (?) 13) ایل 12) چارمیح 11) چنگالی 10) لنگورتہ 9)
17) پلمار 23) اوختابولی 22) فایناق 21) ظرناغه 20) غومانہ 19) زودونہ 18) ترنگتہ 17)
24) مسوری 26) اوچوردک 25) قاشاغک 24)

bür yelken nev'â²⁷ zâid gibi görünmeyle Çelebî Ali Paşa kapudan iken ref, eyledi. Orta yelken bin ikiyüz zira' bezden olur. Bu yelken her zaman isti'mâl olunur. Küçük yelken sekiz yüz zira' bezden olur ana borda²⁸ ya'ni furtına²⁹ yelkeni dirler, furtunada isti'mâl iderler. Bunlar müsellesü's-şekil çenber³⁰ yelkenlerdir.

Trinkete³¹ her kadırganın bir trinkete yelkeni vardır, altı yüz zira' bezden olur, her zaman kullanılır.

Tente³¹ her kadırgaya ikişer tente gerek, Her biri altmış beşer top kalın bezden olur, beher top on beşer zira' gelür. Yağmurda lâzımgelse, biri biri üzerine çekerler, mavna ve baştardanın yelkenleri ve tenteleri bu zikr olunandan farklıdır.

Kanun-ı tecdid

Bir yelken üç dört senede bir tecdid olunur ve tentenin her yıl biri kalub, biri yenilenür.

Bez ocakları

Zikr olunan bezlerin ekseri Livadiyede³² ve bir miktarı Menemende dokünür. Tente bezi Ece-ovasında işlenür, ocaklıktır. Lâzımgeldikde İstanbulda belediciler³³ dahi dokurlar. Mısırın yelken bezi alaca ve lâtif olur, lâkin bunda nâdir gelür. Ancak kış örtüsüne, kaplamağa astar Mısırdan mu'ayyendir.

Çadır Kış örtüsüne çadır dirler. Her ka(d)ırgaya yetmiş zira' beylik çukadan olur ve iki senede bir dikilür. (vrk. 58b)

Paşa baştardasının çadırı Cagal-oğlı³⁴ zamanında serâserden olub sonra bir yeşil³⁵ zümrüdi kadifeden ittiler. Ba'dehu kırmızı çukadan karar itti, döşemesi ile. Bir yük akçe kadar harç gider ve her sene tecdid olunur, eskisi huddâmınıdır.

Fânus baştardanın ve hünkâr gemisinin kışı üzerinde üçer feneri vardır, küffâr baştardasının tûline dizilür. Anlara muhalefet için bunda 'arzan dizilür. Ve direk başında gâh 'alem ve gâh fener iderler. Ve her sene mîrîden bir kaç sandûka balmumu virilür. Ve sâir fenerli kapudanalara her sene mîrîden ikisi bir vakiyye gelür yigirmi beşer sarı balmumu virilür ki

چقال (34) بلدیچیلر (33) لیوادیه (32) نسته (31) چنبر (30) فورطنه (29) بوردا (28) نوعا (27) اوغلی (35)

gice yakub fenersiz gemilerin önüne düşer. Ve bir kadırgaya gice koğuş üzerine üç yerden fener yakmağa her sene iki kantar bezir yağ virilür.

Tob

Her kadırgaya üç tob virilür. Biri baş tobu ki on dört on beş karış. On iki vakiyye atar, gerek dahi ziyâde olursa zarar itmez; Ve bu tob kırk kantardan eksik olmaz. İki dahi yan tobları boyu onar karış kalonbornalar³⁶ gerek. Dahi uzun olur ise hayırlıdır. Amma mavna topları iki koğuş topu on altışar vakiyye atar. Ve dört kalonburna³⁶ palâvrı³⁷ üzerine iki dahi yanına, altı olur. İki tob kıç içinde dümen üzerinde, iki dahi kıç omuzluğunda, dört olur. Altışar saçma toplar ki ba'zısı kalonburna, birer yanına kürek aralarında kanad üzerine konur, on iki tob. Cümle yiğirmi dörd pâre tob olur.

Barut

Her kadırgaya yiğirmişer kantar barut virilür, ziyâde ve noksan iktisasına göre Ve barutun ekseri Mısırdan gelür, lâkin terbiyesiz olmağla, dâneyi çok sürmez ve top falyasın³⁸ sakat ider.

Kumbara³⁹

Selefde her gemiye birer miktar kumbara vesâir âlât-ı harb virilür idi. Şimdi dahi virilmek kanundur, virilmek gerek lâzımdır.

Flândra⁴⁰ ve bayrak

Paşa baştardasına ve kethuda gemisine flândra ve kıç bayrakları yel bayrağına varınca mîrîden virilür. Sâir gemilere sarılı ve kırmızılı birer kıç bayrağı mîrîden virilüb sâir bayrakları ve flândraları reisler kendi mâlinden iderler. Bir geminin flândrası ve bayrağı harîr olursa iki-yüz güruşa ancak olur. Ve cümle kapudanlar ve reisler iğneden ipliğe varınca mühimmâtı mahzenden alurlar. Ve gemi kapudanlarına her donanmada komanya akçesi on beşer bin akçe virilür.

Peksimad ve varil

Kadırgada adam başına birer varil virilür, su korlar. Ve her gemici ve kürekiye günde buçugar vakiyye peksimar mîrîden mu'ayyendir. Paşa gemisinde cenkci'ye dahi virilür, gayri gemilerde virilmez. (vrb. 59b)

36) فلاندره (40) قومبره (39) فالیه (38) پلاوری (37) قلوبورنه لر

Kalafat ve yağ

Evvelâ tekne binâ olındıkda funda⁴¹ ile yakub kurudurlar. Ve ibtidâ kalafatda bir kadirgaya on iki kantar üstübi⁴² ve yiğirmi beş kantar zift giderdi. Çelebî Ali Paşa beşini kaldırdı. Hâlâ yiğirmi kantar sürerler. Ve her yağlamada dörder kantar don-yağı gider ve iktiza ittikçe yağlanur. Lâkin bir seferde üç kerre yağ âdettir biri tersânede, ikinci taşrada olur. Taşrada yağ mahallinde iki gemiyi biri birine dayatub altını yağlar ve kalafat ider. Her gemide bir zift kazganı ve bir yağ kazganı ve kefgir⁴³ ve kefçe mukarrerdir.

Kurşun

Her kürek başlarına konan ikişer kurşundan gayri her gemiye falya⁴⁴ kapamağa ikişer tahta kurşun virilür.

İskandil

Her gemide deryanın dibini yoklamağa birer (?) vardır. Yetmiş sekse kulaç, sırça parmak yoğunu⁴⁵ sicim ucuna kantar topu gibi üç vakiyye altı yassı kurşun bağlanur. Lâzımgeldikde ol yassı yeri don yağı sürüb ipin ucunu kış'a bağlarlar. Başdan salvirüb bir adam kış'da kulaçlar. Dibe vardıkda çıkarub nazar iderler. Taşlık ise yağda gedikleri olur, kum ise yapışır, riştelik⁴⁶ ise ana göre ma'lûm olur ve her semtin bir 'alâmeti vardır anınla bilürler.

Harta⁴⁷ ve pusula

Hartı bir deridir ki suret-i bahir ve rûzgârlar yazılmışdır. Ve pusula bir kutı içinde kible-nümâ gibi rakkash nesnedir, hartı üzerine koyub yıldızı bulurlar. Ve ne semte gidilürse ol semte kangı rûzgârın çizisi düşer görüb dümeni anın üzerine doğruldırlar. Karşıdan esen iki rûzgârdan gayrisini kullanırlar. Gice gidilürse, kandil yakub saat gözedirler. Yolda dö-kündü⁴⁸ ve mahzur⁴⁹ var ise alâmetden bilüb dümeni çevirüb yanından geçerler. Zira taş ile yumurta nice ise gemi dahi öyledir. Rûzgâr muhalif olub, furtına zuhur eyleyib hilâf semte gittise, girü kıyas ile yola girüb giderler. Ve bu maslahat için her gemide iki mâhir reis olur, biri bir hâl olsa ol biri yerine geçer. Ve kapudan gemilerinde bir dûrbîn⁵⁰ dahi olub lâzımgeldikde isti'mâl iderler.

دوکندی (48) خرطی (47) رشتہ لاک (46) یوغونی (45) قالیه (44) کفگیر (43) استوبی (42)
دوربین (50) محذور (49)

Bu cümle mühimmâtı, donanma-i hümâyûn geldikten sonra, gemilerin birer küçük mahzeni vardır, yazub der-mahzen iderler.

Ocaklık-ı tersâne

Tersâne-i ma'mûre emînlerine hazîne-i hümâyûndan virilân nukuud akçeden gayri, ba'zı deryadan (diyârdan) ta'yin olunub ve her sene tersâne emînlerine ocaklıktan teslim olunan eşyadır ki zikr olunur:

(d) [*]

Istabl-ı 'âmire ocaklığından Arpa Emînlerine hazîne-i 'âmireden verilen nukuud akçeden gayri teslim olunan ocaklık arpası ve saman ve gayridir ki zikr olunur (s. 59)

	<i>Hane</i>
1) 'An cânib-i Tuna bâ-mukabele-i 'avâruz berây-ı irsâliye-i âsitâne	7 222
Bi-hisab-ı şa'îr	153 011 Keyl
Tefâvüt-i kıyye	16 000
Yekûn ...	<u>169 011</u>
2) 'An cânib-i kışlakhâ-i Edirne berây-ı şütürân ve esterân-ı mîrî	7 144,5
'An maktu'ât-ı şa'îr	131 801 Keyl
Saman (beher çift 7 kantar saman)	13 837,5 çift
Bi-hisab-ı kantar... ..	96 862,5

[*] Telhisü'l-beyân'da bu cetvel aşağıdaki izahattan sonra aynen verilmiştir : Fasil fi beyân-ı kavanin-i Istabl-ı 'Âmire ve esnâf-ı hüddâm ve mevâcib 'an tâife

Istabl-ı Hassa-i Âmire, saray-ı ma'mûrenin Bâb-ı Hümâyûn ile Orta Kapu arasında olan meydanın dil'-ı garbî ve şimalisinde vâki'dir. Sâir ahurlar Ahur Kapusu

- 3) 'An cânib-i etrâf-ı hashâ-i İstanbul ve Üskü-
dar ve gayrı Saman 8 080 (kantar)
- 4) 'An cânib-i Cezîre-i Limni Sa'îr 1 880 (keyl)
- 5) 'An cânib-i kaza-i Biga berây-ı şütürân-ı mî-
rî katrân 215 (kantar)

Y e k û n

Şa'îr	Saman
302 692 keyl	104 942,5 kantar

(e) [**]

**Ocaklık-ı hîme-i¹ hassa 'an cânib-i mezbûrîn ber-mûceb-i
defâtir² fi sene (s. 59)**

- 1) 'An cânib-i Marmara ve Kapudağı ve Mîr-i-Ali ve Erdek berây-ı bedel-i
istimdâdiye
Hatab Vezne 'aded 42 000

dimekle mâruf yerde müctem'³dir. Cümle ahurun zabitleri ve esnaf-ı hüddâmı bun-
lardır ki zikr olunur :

Mirâhur-ı evvel, Mirâhur-ı sâni, kâtib, sarraciyân, serracân-ı hassa, şakirdân,
halife, cilavdârân⁴, şütürbân cem'an üç bin üçyüz doksan sekiz neferdir, yevmiye-
leri yirmi bir bin beşyüz elli iki akçedir ve mukarrerleri on dokuz yük yedi bin üçyüz
elli akçe ider ve senevi dört mevâcibleri yetmiş altı yük yirmi dokuz bin dörtyüz
dört akçe olur. Arpa ve saman ve behariye ve kasımıyye⁵² vesâir mühimmâtı behâ-
sına arpa emini olanlara Hazîne-i 'Âmireden yüz onsekiz yük onaltı bin üçyüz yetmiş
akçe bir senede virilür. Bi-hisab-ı kîse ikiyüz doksan beş kîse ve onaltı bin üçyüz
yetmiş dokuz akçe ider. Bu virilân nukuud akçeden gayri beher sene teslim olunan
ocaklık arpası ve saman ve gayridir ki zikr olunur:» (vrk. 16).

51) جلا داران 52) قاسميه

[**] «Telhisü'l-Beyân bu cetveli şu notlarla aynen nakletmiştir :

«Kamun-ı odun berây-ı Darüs'seâde ve Matbah-ı 'Âmire ve gayrı .

Der-i Devletden odun mühimmâtın İstanbul Ağası görüb Bâb-ı Hümâyûn kur-
bunda cebehâneye mülâsık odun anbarına zikr olunan odun gelüb dağlar gibi yığılur,
gülmân-ı 'acemiyan cema'atından bir tâife bu hizmeti görmeğe memurlardır ve iki
'araba ale't-tevâli anbardan Matbah-ı 'Âmireye odun çekmeden rûz ve şeb halî de-
ğildir...» (vrk. 14/a). «Her kazanın halkı zikr olunan mîkdarı odunu tevzi-i mezkûr
üzere vaktinde kesdirüb balye ettirüb müheyyâ ideler, odun için varan gemiler mü-
tehammil olduğu kadar yükledüb gönderirler. Ve her kadı kendi kadılığından tâyin

Mîrîden her veznesine on dörder ...² âhar yere yük virilür ma'adası kenduler edâ iderler

- 2) 'An cânib-i Koca-İli berây-ı 'avâriz-ı mezbûrîn beher vezne fi 4 akçe sermaye ve mal-i 'avâriz-ı Akçahisar

Hatab Vezne 'aded 25 100

Her veznesine re'ayâya dörder akçe virilür

- 3) 'An cânib-i İğne Ada ve Vize ve Saray beher vezne fi 4 akçe

Hatab Vezne 'aded 9 000

'An cânib-i mîrî sermaye her veznesine re'ayâya dörder akçe sermaye virilür

- 4) 'An cânib-i Ereğli ve Samakov gayr-ez sermaye

Hatab Vezne 'aded 2 000

- 5) 'An cânib-i Katırlı gayr-ez sermaye

Hatab Vezne 'aded 3 000

- 6) 'An cânib-i Iznik ve Görele nâm-ı diğêr Pazarköyi bâ mukabele-i 'avâriz gayr-ez sermaye

Hatab Vezne 'aded 2 000

olunan odunu evveliden odun emrine mübaşerek idegenlere teklif idüb getirdüb, mîkdar-ı muayyen bir aya, iki ayadek gelüb bunda teslim olma, olkadar vakitden tecavüz olunmıya, deyu evâmîr-i şerife irsâl olunur. Ve mîrî için kesmek ve alınmak he-man Sarây-ı 'Âmireye mahsus olub, hiç ferd için mîrî odundan odun virilmıye, pa-salardan ve beğlerden ve Kapu ağalarından ve gayrıdan her kime kim lâzım olsa, kendü akçeleri ile alub kimsese cebir itmıyeler. İskelelerden İstanbul veznesile bir vezne düztülüb her bâr ki odun için gönderilen gemi vardıkda vezne ile yükledeler ve odun için Hazîne-i 'Âmireden gönderilen akçe ile her vezin ikişer buçuk akçeye mukarrer olmuştur, ol akçe ile odun kesüb indiren rençberlere bî-kusur virilüb, her gemiye ne mîkdar odun virilürse her kadı odun için gemi ile varan kimesnelere eline hüccet virerler ki bunda gelecek ona göre yoklana. Ve Dârü'sseâde için bin beşyüz vezne palamud odun sarf olunur, bundan varan vezne ile zikr olunan kadar odun mezkûr kazalara beşer yüz vezne tevzi' mukarrer olub bin beşyüz palamud odunundan bâkisin sair odundan iki bin vezneyi tekmiil ideler, mîrî için alınan vesair halka fu-ruht olunan odun için her vezneye ikişer »buçuk akçe mukarrer kılınmıştır. (vrk. 15/a).

- 7) 'An cânib-i İyne Hacı ve Yakacık ve Taşköprü 'an cânib-i mîrî fi 5 akçe sermaye ve 10 akçe navul

Hatab Vezne 'aded 2 000

- 8) 'An cânib-i Bahr-i Siyah ve iskele-i Köpri ve Akyazı ve Vasilkoz beher vezne fi 4 akçe sermaye

Hatab Vezne 'aded 2 000

- 9) 'An cânib-i re'ayây-ı Biğa ve Güğercinlik beher vezne fi 5 akçe sermaye

Hatab Vezne 'aded 220

Y e k û n

Hatab Vezne 'aded

84 620

(f)

Ocaklık-ı mühimmât-ı tophâne-i 'âmire ve gayruhu ber-mûceb-i defter-i muhasebe (s. 60)

- 1) 'An cânib-i Kiğı âhen-i hâm 70 (?) 1 800 'aded
- 2) » » Ma'den-i Bâc yuvalak 100 000 kıyye
- 3) » » Babaeski hîme-i Çam Vezne 'aded 1 000
- 4) » » Boğaz-hisarı hîme-i çam Vezne 'aded 1 000
- 5) » » Kastamonu ber-mûceb-i muhasebe-i Anadolu teslim be-
mahzen-i 'âmire der-bağçe-i hâs nuhas-ı sâf 'aded 3 500
- 6) » » Kiğı yuvalak Kıyye 'aded 3 500